

Édifiée au XIIIe siècle,

la première enceinte nous invite à redécouvrir la ville au fil de son histoire. Alors que nous suivons son tracé, nous parcourons les quartiers et les siècles, et découvrons que la muraille n'a jamais entièrement disparu. Ici, une tour et un pan de mur, là c'est le nom d'une rue, ou bien la disposition du quartier. Au fil du parcours, nous réalisons qu'il suffit de réapprendre à regarder pour pouvoir la deviner.

De eerste stadsomwalling

dateert uit de 13de eeuw en biedt ons de mogelijkheid om de stad doorheen haar geschiedenis te herontdekken. Het tracé van de muur voert ons door allerlei buurten en verschillende eeuwen. We ontdekken dat de verdedigingsmuur nooit helemaal is verdwenen... Hier zien we nog een toren en een stuk muur, daar overleeft de omwalling in een straatnaam, wat verder verraadt de stadstructuur haar aanwezigheid. Tijdens de wandeling leren we dat we de muur overal kunnen ontwaren, als we maar met voldoende aandacht kijken.

BRUXELLES DÉVELOPPEMENT URBAIN
BRUSSEL STEDELIJKE ONTWIKKELING
SERVICE PUBLIC RÉGIONAL DE BRUXELLES
GEWESTELIJKE OVERHEIDSDIENST BRUSSEL

www.monumentirisnet.be

E.R./V.U. : Arlette VERKRUYSSEN
Bruxelles Développement urbain
rue du Progrès, 80 - 1035 Bruxelles
Brussel Stedelijke Ontwikkeling
Vooruitgangstraat, 80 - 1035 Brussel
Design by DMS - Ed. 3/2014

Légende - Legende

Vestiges accessibles
Teogankelijke overblijfselen

Vestiges non accessibles
Ontoegankelijke overblijfselen

1. Tour Anneessens (bd de l'Empereur)
Anneessenstoren (Keizerslaan)
2. Courtine et tour de Villers (rue des Alexiens et rue de Villers)
Walmuur en Villerstoren (Cellebroersstraat en Villerstraat)
3. Tour des Carmes (rue du Midi 118-120)
Lievrouwbroerstoren (Zuidstraat 118-120)
4. Courtine (rue Saint-Christophe 4)
Walmuur (Sint-Kristoffelstraat 4)
5. Tour du Driesmolenwicket (rue des Chartreux 42)
Driesmolenwicket (Kartuizersstraat 42)
6. Courtine (hôtel Atlas, rue du Vieux-Marché-aux-Grains 30)
Walmuur (Atlas Hotel, Oude Graanmarktstraat 30)
7. Arc de fondation (café Monk, rue Sainte-Catherine 42)
Funderingsboog (café Monk, Sint-Katelijnestraat 42)
8. Tour Noire (place Sainte-Catherine)
Zwarte Toren (Sint-Katelijneplein)
9. Fac-similé du mur (hall et parking Radisson Blu Royal Hotel, rue du Fossé-aux-Loups 47)
Herstelling van de walmuur (lounge en parking Radisson Blu Royal Hotel, Wolvengrachtstraat 47)
10. Courtine et tour (rue Montagne-aux-Herbes-Potagères 39)
Walmuur en toren (Warmoesberg 39)
11. Tour du Pléban et courtine (rue du Bois Sauvage 15-17)
Plebaantoren en walmuur (Wildewoudstraat 15-17)
12. Courtine et porte (Institut culturel hongrois, Treurenberg 10-14)
Walmuur en poort (Hongaars Cultureel Instituut, Treurenberg 10-14)
13. Courtine (rue de la Chancellerie 13)
Walmuur (Kanselarijstraat 13)
14. Courtine (Cinématek, rue Baron-Horta 9)
Walmuur (Cinématek, Baron Hortastraat 9)
15. Tour (Bozar, rue Royale 6)
Toren (Bozar, Koningsstraat 6)

Bruxelles chemins de ronde
Brussel de weergangen

Wandelen langs de eerste omwalling
Circuit de la première enceinte

Bruxelles au Moyen Âge

A Construite au cours du XIIIe siècle, vraisemblablement suite à un accord entre les autorités urbaines et le duc de Brabant Henri Ier (1190-1235), la première enceinte de Bruxelles est une muraille de quatre kilomètres qui fait le tour de la ville. La cité marchande, installée sur les bords de la Senne, est à cette époque une véritable agglomération urbaine concentrant le pouvoir politique et économique. Les bourgeois disposent de privilèges particuliers, marchands et artisans peuplent la ville, alors que la production et le commerce de la draperie fleurit.

Tour du Pléban, vers 1845
Plebaantoren, omstreeks 1845

Tour Matthieu, vers 1900
Matthieutoren, omstreeks 1900

Brussel in de middeleeuwen

De eerste stadsomwalling van Brussel wordt in de loop van de 13de eeuw gebouwd, wellicht naar aanleiding van een overeenkomst tussen de stedelijke overheid en de hertog van Brabant, Hendrik I (1190-1235). De verdedigingsmuur meet vier kilometer, helemaal rond de stad. De handelsstad aan de Zenne is op dat ogenblik een echte stedelijke agglomeratie, die politieke en economische macht verenigt. De bourgeoisie geniet er bijzonder voorrechten, de bevolking bestaat grotendeels uit handelaars en ambachtslui en de lakenproductie en -handel zijn in volle bloei.

La première enceinte

B Édifiée sur un talus de terre, la première enceinte appartient au type des enceintes sur arcades. Elle est dotée d'une quarantaine de tours, de sept portes principales et de cinq portes secondaires (dites *wickets*). L'ensemble de ce dispositif est précédé d'un large fossé mis en eau dans le bas de la ville. Une enceinte pour se protéger, certes, mais la muraille a avant tout une forte valeur symbolique, marquant l'unité spatiale et politique de la ville. De plus, elle possédait un autre rôle non moins négligeable, à savoir la défense civile et la police urbaine.

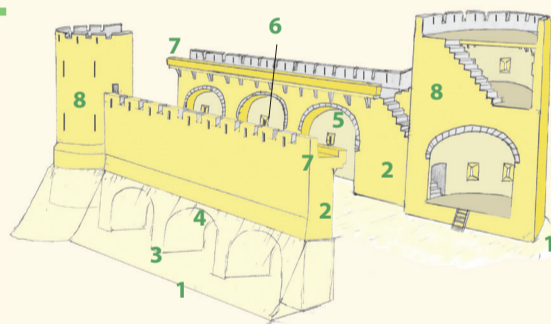

Schéma d'une enceinte médiévale sur arcade
Schema van een middeleeuwse omwalling op booggewelf

1. Fossé / Gracht
2. Courtine / Walmuur
3. Pilier de fondation / Funderingspijler
4. Arc de fondation / Funderingsboog
5. Arc de soutien / Steunboog
6. Meutrière / Schietgat
7. Chemin de ronde / Weergang
8. Tour / Toren

De eerste stadsomwalling

De eerste omwalling wordt gebouwd op een aarden talud en is een omwalling op booggewelven. Ze is voorzien van een veertigtal torens, zeven grote en vijf kleinere poorten ("wickets"). Aan de buitenkant van de hele constructie ligt een brede gracht, die in de benedenstad met water gevuld is. De omwalling dient uiteraard als bescherming, maar de muur symboliseert eveneens de ruimtelijke en politieke eenheid van de stad. Bovendien vervult hij nog een andere, niet te verwaarlozen functie, namelijk burgerbescherming en stadspolitie.

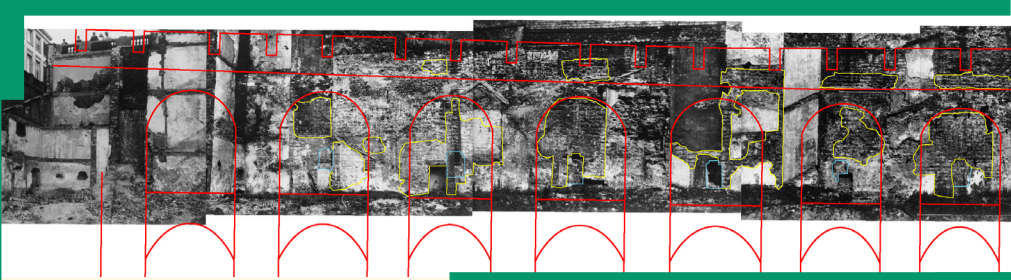
Tour Anneessens, 2004
Anneessenstoren, 2004

Une ville forte
De versterkte stad

Une cité prospère
Een bloeiende stad

La première enceinte entre le Treurenberg et le Coudenberg
De eerste stadsomwalling tussen de Treurenberg en de Coudenberg

Reconstitution du mur d'enceinte à hauteur du Palais des Beaux-Arts

Des tours

C

Tous les cinquante mètres, les tours permettent une protection maximale du mur. Elles ont une forme générale en fer à cheval qui fait saillie sur le mur et sont hautes de deux étages. Chaque niveau est percé de trois meurtrières et de deux ouvertures menant au chemin de ronde. Au sommet de la tour, une terrasse est bordée d'un parapet à créneaux et merlons. À l'origine, les tours ne sont pas couvertes, mais peu à peu, des toitures viendront protéger les nouvelles affectations telles réserves et dépôts communaux.

Tour du Pléban
Plebaantoren

Tour Noire
Zwarte Toren

Torens

De torens – één om de vijftig meter – zorgen voor de maximale bescherming van de muur. Ze zijn twee verdiepingen hoog en hun hoefijzervorm markeert de muren. Op elke verdieping zijn drie schietgaten en twee openingen naar de borstwering toe. Bovenaan bevindt zich een terras, afgesloten door een borstwering met kantelen en merloenen. Oorspronkelijk zijn de torens niet overdekt, maar geleidelijk krijgen ze een nieuwe bestemming en bieden daken, gedragen door trapgevels, beschutting aan bijvoorbeeld gemeentelijke opslagplaatsen.

Tour de Villers
Villierstoren

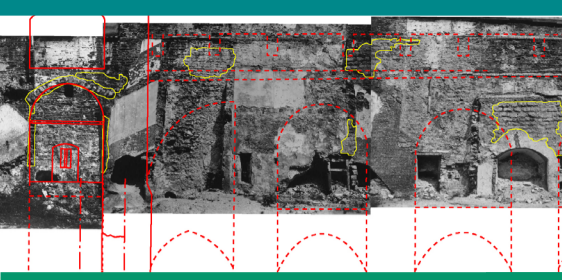

Les éléments de l'enceinte
De delen van de stadsmuur

Des portes

D

Les portes implantées sur les axes de circulations qui reliaient Bruxelles aux villes voisines, se présentent sous la forme d'un passage couvert entre deux tours rapprochées et coiffé d'une toiture à deux pentes. Le passage débouche sur un pont qui franchit le fossé. À partir de la fin du Moyen Âge, elles accueillent également de nouvelles fonctions, notamment dépôts d'archives ou de matériel et prisons surtout à l'époque des Guerres de Religion du XVIe siècle. Toute les portes ont disparu, seuls quelques vestiges ont été mis au jour lors de fouilles archéologiques.

Reconstructie van de verdedigingsmuur ter hoogte van het Paleis van Schone Kunsten

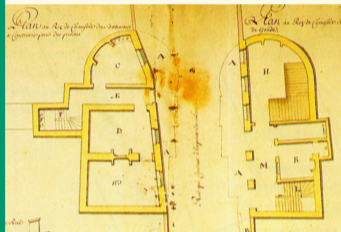

Porte Sainte-Catherine,
1556
Sint-Katelijnepoort, 1556

Vestiges de la porte
Sainte-Catherine, 2002
Restanten van de Sint-
Katelijnepoort, 2002

Poorten

De poorten bevinden zich op de verkeerswegen van Brussel naar andere steden in de omgeving. Het zijn overdekte doorgangen met een hellend dak tussen twee dicht bij elkaar staande torens. De doorgang komt uit op een brug over de gracht. Vanaf het einde van de middeleeuwen krijgen de poorten eveneens andere functies. Zo worden er archieven of allerlei materiaal opgeslagen, en doen ze dienst als gevangenis tijdens de godsdienstoorlogen in de 16de eeuw. Al de poorten zijn vandaag verdwenen, maar tijdens archeologische opgravingen werden enkele overblijfselen blootgelegd.

Plan of the porte Sainte-Gudule, 1760
Plan van de Sint-Goedelepoort, 1760

Vestiges de la porte Sainte-Gudule, 2000
Restanten van de Sint-Goedelepoort, 2000

Les éléments de l'enceinte
De delen van de stadsmuur

Les aléas d'un mur

E

Au fil des siècles, notamment du fait de la construction d'une seconde enceinte au XIVe siècle, la première enceinte vit ses fonctions originelles disparaître. À partir de la fin du Moyen Âge, elle fera l'objet de nombreux percements et démantèlements destinés à faciliter la communication interne à la ville ou aux propriétés riveraines. Dès la fin du XVIe siècle son emprise sera systématiquement vendue et lotie. Les grands travaux d'urbanisme de la fin du XIXe et du début du XXe siècle ont achevé de la faire disparaître. Cependant, quelques vestiges ont survécu à cette évolution destructrice et sont aujourd'hui protégés au titre de monument.

Courtime, rue du Chêne 13-17
Walmuur, Eikstraat 13-17

Het lot van een muur

Doorheen de eeuwen, in het bijzonder als gevolg van de bouw van een tweede stadsomwalling in de 14de eeuw, verdwijnen de oorspronkelijke functies van de eerste omwalling. Met het oog op de verbetering van de interne communicatie in de stad of met de omliggende eigendommen worden, vanaf het einde van de middeleeuwen, herhaaldelijk doorgangen gemaakt in de muur en worden bepaalde delen ervan afgebroken. Vanaf het einde van de 16de eeuw wordt de grond waarop hij zich bevindt systematisch verkocht en verkaveld. Door de grote stadswerken aan het einde van de 19de en het begin van de 20ste eeuw verdwijnen ook de laatste stukken. Enkele opmerkelijke overblijfselen hebben deze destructieve evolutie echter overleefd en worden vandaag als monument beschermd.

Extra-muros, place de Louvain, 2013
Extra-muros, Leuvenseplein, 2013

Entre démolition et restauration
Tussen afbraak en restauratie

Un espace structurant

F

Plus qu'une trace, la première enceinte est un fil rouge entre notre passé et notre avenir. Même là où ne demeurent plus de restes visibles, l'enceinte sait être présente à qui sait regarder. La morphologie de Bruxelles reflète en bien des endroits la trame ancienne de la ville. De rues en rues, de morceaux en morceaux, la première enceinte est une invitation à porter notre regards dans la richesse de notre histoire, mais aussi dans les perspectives de notre avenir. Elle relie en ce sens la ville forte à la ville durable.

Courtime et tour de Villers, 2004
Walmuur en Villierstoren, 2004

Courtime, Treurenberg, 2002
Walmuur, Treurenberg, 2002

Een structurerende ruimte

De eerste stadsomwalling is meer dan een spoor, ze vormt een rode draad tussen verleden en toekomst. Zelfs op de plaatsen zonder zichtbare overblijfselen, is de omwalling aanwezig voor wie gewoon goed kijkt. De perceelstructuur in de stad weerspiegelt op vele plaatsen het voormalige stadswaefsel. In elke straat en bij elk detail nodigt de eerste stadsomwalling ons uit om door onze eerste indruk heen te kijken en oog te hebben voor onze rijke en overvloedige geschiedenis, maar ook voor onze toekomstperspectieven. In die zin vormt de muur trouwens de overgang tussen de verstrekte en de duurzame stad.

Tracé de l'enceinte dans le parcellaire de la ville
Aftekening van de omwalling in de percelen van de stad

Les boulevards centraux
De centrale lanen